

ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗА НЕВИКОНАННЯ НАКАЗУ

PROSECUTION OF MILITARY OFFICERS FOR FAILURE TO COMPLY WITH ORDERS

Король С.С., курсант II курсу

*Інститут підготовки юридичних кадрів для Служби безпеки України
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Горностаї А.В., к.ю.н.,

доцентка кафедри кримінального права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Російська агресія проти України внесла корективи до законодавства України щодо військової служби та військового обов'язку. Кримінальний кодекс України адаптували до умов воєнного стану, істотно переглянувши зміст статей, що стосуються відповідальності військових за невиконання наказу під час воєнного стану чи в бойовій обстановці. Водночас посилили відповідальність військовослужбовців, але і зміцнили їх права, передбачили необхідність і готовність ефективно виконувати бойові накази у звичайних і екстремальних умовах, розробили план взаємодії між начальником та підлеглим, вдосконалили та модернізували законодавство до сучасних умов, розробили та впровадили принципово нові підходи до розуміння та застосування кримінально-процесуального примусу, який є важливим та актуальним в ситуації військового конфлікту на території України сьогодні. Це важливий аспект у ситуації військового конфлікту, де забезпечення безпеки та виконання бойових наказів має велике значення. Зазначені зміни в законодавстві були впроваджені з метою адаптації до нових викликів та забезпечення ефективності військової служби в умовах воєнного конфлікту на території України. Особливо при порівнянні санкції за невиконання наказу із законодавством іноземних держав.

Невиконання наказу військовими особами може мати серйозні наслідки, особливо в контексті військової служби та воєнного конфлікту. Військова дисципліна та виконання наказів є основними принципами військової служби. Військовослужбовці зобов'язані дотримуватися і виконувати накази своїх начальників в межах закону і моральних норм. Невиконання наказу може підірвати дисципліну, порушити безпеку та спричинити негативні наслідки для всієї військової одиниці або навіть військової операції в цілому. Українське законодавство має відповідні статті Кримінального кодексу, які визначають відповідальність за невиконання наказу військовими особами. Санкції можуть включати дисциплінарні заходи, адміністративну відповідальність або навіть кримінальне покарання, залежно від серйозності порушення та його наслідків.

Отже, невиконання наказу військовими особами вважається серйозним порушенням, і за це можуть бути застосовані різноманітні санкції, включаючи дисциплінарні заходи та кримінальну відповідальність, якщо ситуація вимагає.

Ключові слова: невиконання наказу, начальник та підлеглий, воєнний стан, Кримінальний кодекс України, відповідальність військовослужбовців.

Russia's aggression against Ukraine made corrections to Ukrainian legislation regarding military service and military duty. The Criminal Code of Ukraine was adapted to the conditions of martial law, significantly revising the content of the articles relating to the responsibility of the military for failure to comply with an order during martial law or in a combat situation. At the same time, they strengthened the responsibility of military personnel, but also strengthened their rights, provided for the need and readiness to effectively perform combat tasks in normal and extreme conditions, developed a plan of interaction between the superior and subordinate, improved and modernized the legislation to modern conditions, developed and implemented fundamentally new approaches to understanding and the use of criminal procedural coercion, which is a disease and relevant in the situation of military conflict on the territory of Ukraine today. This is an important aspect in a situation of military conflict, where ensuring security and carrying out combat tasks is of great importance. The mentioned changes in the legislation were implemented in order to adapt to new challenges and ensure the effectiveness of military service in the conditions of military conflict on the territory of Ukraine. Especially when comparing sanctions for non-compliance with the legislation of foreign countries.

Disobeying an order by military personnel can have serious consequences, especially in the context of military service and military conflict. Military discipline and performance of tasks are the basic principles of military service. Military personnel are obliged to carry out and carry out the orders of their superiors within the limits of the law and moral norms. Disobeying an order can undermine discipline, compromise security, and have negative consequences for an entire military unit or even a military operation as a whole. Ukrainian legislation has corresponding articles of the Criminal Code, which provide responsibility for failure to comply with an order by military personnel. Sanctions may include disciplinary measures, administrative liability or even criminal punishment, depending on the seriousness of the violation and its consequences.

Therefore, failure to comply with an order by military personnel is a serious violation and may be subject to various sanctions, including disciplinary measures and criminal liability, if the situation warrants.

Key words: failure to comply with an order, superior and subordinate, martial law, Criminal Code of Ukraine, responsibility of servicemen.

Мета статті: Дослідження причин, які вплинули на Кримінальний кодекс України та порівняння з іншими кримінальними законодавствами різних держав.

Виклад основного матеріалу. 24 січня 2023 року Президент України підписав Закон «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці» [1]. Об'єктивні та обгрунтовані зміни про посилення відповідальності для військовослужбовців, заборона судам пом'якшувати покарання за невиконання наказу, значною мірою завдала шкоду військовим у невиконанні покладених на них обов'язків. Були випадки коли особа, в якій відсутня відкрита заява про небажання вико-

нувати наказ і демонстративні дії, що свідчать про явне небажання підлеглого коритися наказу начальника, умисне не виконання наказів командира зазвичай закінчувалися тяжкими наслідками для самого військовослужбовця, чим і підірвали ефективність діяльності підрозділів Збройних сил України і разом спрощували задачу розвідним підрозділам сил противника та наражаючи військовослужбовців на небезпеку.

Як усім відомо бойовий наказ у воєнний час є обов'язковою вимогою начальника/командира про виконання або невиконання підлеглим певних службових дій. Відповідно до Дисциплінарного статуту Збройних Сил України право командира – віддавати накази і розпорядження, а обов'язок підлеглого – їх неухильно виконувати, крім випадку віддання явно злочинного наказу чи розпорядження.

– Ви вступили в армію, пан! Ви зобов'язані коритися наказам! – Так, але я не пригадаю, щоб мені наказували не думати, – говорив Террі Пратчетт [2, с. 1]. Тобто, кожен підлеглий, якому дали бойовий наказ повинен розуміти зміст даного наказу. Особливо тоді, коли командир віддає злочинний наказ підлеглому. У такому випадку особа, якій віддали злочинний наказ, має законне право не виконувати дане розпорядження. Так, згідно з ч. 3 ст. 41 КК «не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка відмовилася виконувати явно злочинний наказ або розпорядження». Дана частина статті передбачає виняток з загального правила, а саме: ніяка особа не має юридичного обов'язку виконувати адресований їй явно злочинний наказ чи розпорядження. Це означає, що відмова особи від виконання такого наказу чи розпорядження або невиконання його іншим чином не визнається правопорушенням і відповідно має своїм правовим наслідком виключення юридичної відповідальності.

Для уникнення подібних проблем між військовими начальниками і підлеглими була змінена відповідальність за невиконання наказу згідно з ч 3 статті 403 ККУ: «діяння, передбачене частиною першою цієї статті, вчинене в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці, карається позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років» [3]. Дана зміна покарання стала чинною фактично через рік і п'ять днів після початку російської агресії проти України. Слід зазначити, що це стосується діяння, яке вчинене в умовах воєнного стану, тоді як ч. 1 та ч. 2 статті 403 ККУ залишилися без змін.

Окремо потрібно згадати нашого сусіда, який допомагає Україні проти російської агресії та в усіх відношеннях нас підтримує – Республіка Польща. У Польщі це стаття 343 ККРП [4]. Як із Кримінальним кодексом Республіки Білорусь, у Кримінальному кодексі Республіки Польща нічого не згадано за воєнний стан або бойової обстановки, та ймовірне покарання за даний злочин. У параграфі 1 ст. 343 ККРП говориться, що солдат, який не виконує або відмовляється виконувати наказ, або виконує наказ всупереч його змісту, карається військовим арештом або позбавленням волі на строк до 3 років. У Параграфі 2 ст. 343 ККРП зазначається: Якщо виконавець дії, зазначеної в параграфі 1, діє разом з іншими солдатами або в присутності зібраних солдатів, або наслідком дії, зазначеної в параграфі 1, є значна майнова шкода чи інша серйозна шкода, винний підлягає позбавленню волі на строк від 3 місяців до 5 років. Тобто за демонстративне невиконання наказу або в попередній змові того самого злочини посилюється кримінальна відповідальність. Так солдат, який укладає угоду з іншими солдатами з метою вчинення правопорушення, зазначеного в параграфах 1 або 2, карається обмеженням волі, військовим затриманням або ув'язненням на 2 роки (параграф 3). Порівнюючи наше законодавство, яке адаптувалось у зв'язку із теперішніми українськими реаліями, можна сказати, що відповідальність за невиконання наказу в Польщі дуже гуманне на відміну від України. Тут не дивно, бо Польща останній раз була у стані війни ще в 1945 році, тоді як Україна, на жаль, повинна боротися за свою незалежність, територію та за щасливе майбутнє з 2014 року.

Згадаймо ще одну колишню радянську республіку в центральнійазіатському регіоні, а саме Киргизстан, де за ухилення від виконання наказу, так само, як і непокоря, карається за ст. 386 КК Киргизстану триманням у дисциплінарній військовій частині від шести місяців до одного року або штрафом у розмірі від двохсот до п'ятисот грошових розмірів, або позбавленням волі на строк до двох років [5]. За ч. 1 передбачено покарання у виді арешту на строк до шести місяців або триманням в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців на строк до одного року. На відміну від вище згаданих країн у Киргизстані потрібно ще сплатити штраф за злочин проти порядку

покорі і військової честі. За ч. 2 ті самі дії, що спричинили тяжкі збитки, вчинені групою осіб, або групою осіб за попередньою домовленістю, коли це вчинено під час війни або в воєнній обстановці, в умовах воєнного чи надзвичайного стану караються позбавленням волі на строк від двох до п'яти років. Дія цієї статті не поширюється на випадки, коли суб'єкт відмовляється виконувати наказ чи розпорядження, усвідомлюючи, що воно є злочинним.

Отже, Україна пішла вперед порівняно з іншими державами пострадянського простору у питанні зміни відповідальності за військовий злочин – невиконання наказу.

Якщо ми вже згадали за азійський регіон, то потрібно приділити увагу принаймні ще двом країнам, а саме Китаю та В'єтнаму. Що стосується Китайської Народної Республіки, то варто знати, що згідно з ст. 380 КК Китаю: той хто відмовляється або навмисно зволікає з виконанням бойових наказів у воєнний час, якщо обставини є серйозними, підлягає штрафу, а безпосередньо відповідальна особа та інші особи, які безпосередньо відповідають за це, караються позбавленням волі на строк не більше п'яти років або кримінальним затриманням під вартою (строк якого становить не менше одного місяця і не більше шести місяців ст. 42); спричинення тяжких наслідків карається позбавленням волі на строк не менше п'яти років [6]. Як для Китаю це дуже м'яка міра покарання, тим більше, якщо мова йде про умови воєнного часу, враховуючи те що в цій країні узаконена найвища міра покарання – смертна кара. Якщо проаналізувати Кримінальний кодекс Китайської Народної Республіки можна дійти до висновку, що більш серйозна відповідальність передбачена порушення цивільних відносин, що свідчить про високу дисциплінарну та моральну складову військових Китаю. Громадянська війна закінчилася в 1949 році. Після цього Комуністична партія Китаю отримує контроль над більшою частиною материкового Китаю, а Гоміндан відступає до Тайваню. У другій половині XX ст. Китай активно займався своєю економікою, особливо після розпаду Радянського Союзу, наслідком чого потерпіла краху соціалістична система. Тому не дивно чому саме за економічні злочини більш висока відповідальність.

Розглядаючи військові закони В'єтнаму, то там аналогічний злочин визначено у ст. 395 Кримінального кодексу («неточне виконання наказу» – «неуважне, запізніле, самоправне виконання наказу, якщо це спричинило серйозні наслідки»): покарання становить виправні роботи на строк до трьох років або позбавлення волі на строк від шести місяців до трьох років; в разі вчинення злочину в бойовій обстановці, під час воєнного стану, під час виконання рятувальної місії, або в умовах надзвичайного стану чи в разі настання особливо тяжких наслідків, покарання збільшується від 3 до 10 років позбавлення волі [7]. Тут ми спостерігаємо, що відповідальність за ст. 395 невиконання суворого розпорядження під час воєнного стану збільшується від 3 до 10 років позбавлення волі. Порівняно з Україною, В'єтнам ставиться до цього більш суворо. Напевно це зумовлено тим, що в період «Холодної війни» на території В'єтнаму був воєнний конфлікт між комуністичним Північним В'єтнамом (підтримуваним СРСР та КНР) і Південним В'єтнамом та згодом і США. Ця війна тривала від 1959–1975 роках. Тому не дивно чому за невиконання наказу в В'єтнамі можна отримати максимум 10 років позбавлення волі. Як і Соціалістична Республіка В'єтнам, Україна, на жаль, теж проходить етап війни на своїй території. Можливо після завершення російської агресії проти України знову внесуть поправки до Кримінального кодексу України щодо збільшення покарання за військові злочини (на основі аналізу ведення воєнних дій та власного воєнного досвіду).

Ми вже згадували за Сполучені Штати Америки, армія якої посідає перше місце в світі. Збройні сили США постійно вдосконалюються не тільки в обороноздатності,

а й в питаннях дисципліни та відповідальності. Згідно з ст. 92 Єдиного кодексу військового правосуддя США будь-яка особа, на яку поширюється дія цієї статті, яка порушує або не виконує будь-який законний загальний порядок чи розпорядження, знаючи про будь-який інший законний наказ, відданий військовослужбовцю збройних сил, який він зобов'язаний виконувати, він не виконує наказ або не виконує своїх обов'язків—підлягає покаранню згідно з рішенням військового суду [8]. Максимальне покарання яке може оголосити військовий суд за порушення або невиконання законного загального наказу чи розпорядження – звільнення з займаної посади, позбавлення всіх виплат і надбавок, а також ув'язнення на два роки. За порушення або невиконання інших законних розпоряджень максимальним покаранням є звільнення за погану поведінку, позбавлення всіх виплат і грошових надбавок і ув'язнення на шість місяців. На відміну від України в США військовослужбовці, які порушили ст. 92 не лише відбувають покарання у вигляді ув'язнення, а й матеріально страждають та звільняються з посади.

Останню державу яку потрібно згадати це Федеративна Республіка Німеччина, яка на даний момент постачає військову техніку Україні, підтримує фінансово та гуманітарно. Збройні сили Федеративної Республіки Німеччини – Бундесвер було створено через десять років після закінчення Другої світової війни 7 червня 1955 року. Права та обов'язки Бундесверу визначаються військово-кримінальним кодексом ФРГ. Згідно з параграфами 20 та 21 військово-кримінальним кодексом: Передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк до трьох років для тих хто відмовляється виконувати наказ,

повстаючи проти нього словом чи ділом, або хто напругає на невиконання наказу після його повторення [9]. А той, хто необережно не підкоряється наказу і тим самим принаймні з необережності спричиняє тяжкі наслідки, карається позбавленням волі на строк до двох років. На мою думку такі покарання зумовл військовослужбовців дуже лояльні, враховуючи події Другої світової війни, де солдати вермахту виконували злочинні накази проти людуства. Тому відповідальність за невиконання наказу в ФРГ є меншою порівняно із КК України.

Висновок. Таким чином, підсумовуючи викладене вище, хотілося б зазначити: по-перше, зміни в Кримінальному кодексі України були зумовлені подіями війни на території України, по-друге, аналізуючи кримінальні кодекси деяких колишніх радянських республік можна сказати, що Україна пішла в перед, що стосується покарання за невиконання наказу в умовах воєнного стану. По-третє, рішення щодо зміни ч. 3 ст. 403 КК України є аргументованим на прикладі В'єтнаму. Війна 1959–1975 роках дуже сильно вплинула на кримінальне законодавство Соціалістичної Республіки В'єтнаму. З усіх держав, які ми порівнювали саме у Кримінальному кодексі В'єтнаму за невиконання наказу в разі вчинення злочину в бойовій обстановці, під час воєнного стану, під час виконання рятувальної місії або в умовах надзвичайного стану чи в разі настання особливо тяжких наслідків покарання збільшується від 3 до 10 років позбавлення волі. По-четверте, в країнах, які вже довго перебувають у мирному стані та не мають свіжого досвіду ведення військових та бойових дій відповідно покарання за невиконання військового наказу досить м'яке порівняно з Україною.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці від 27 січ. 2023 р. № 2839. *Урядовий кур'єр*. 2023. 1 лют.
2. Цитати про армію: веб-сайт. URL: <https://citaty.org.ua/tsyaty-pro-armiyu/> (дата звернення 12.05.2023).
3. Кримінальний кодекс України від 28 квіт. 2023 року. № 2341 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>; (дата звернення 12.05.2023).
4. Kodeks karny RP: od 1 stycznia 2023 / Sejm RP. Rzeczpospolita Polska URL: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/kodeks-karny-16798683> (data zastosowania 12.05.2023).
5. Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодекси: 30-июнга карата. 2022 / Республиканын Жогорку Радасы. Кыргызстан Республикасы URL: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/112309/35?cl=ky-kg> (өтүнмөнүн датасы 12.05.2023).
6. 中华人民共和国刑法典, 截至3月14日.1997/全国人大代表. 中华人民共和国.URL:http://www.npc.gov.cn/zgrdw/npc/fzt/htys/2008-08/21/content_1882895.htm (申请日期 12.05.2023).
7. Bộ luật hình sự nước Cộng hòa xã hội chủ nghĩa Việt Nam có hiệu lực ngày 27 tháng 11. 2015/Quốc hội nước CHXHCN Việt Nam. Cộng Hòa Xã Hội Chủ Nghĩa Việt Nam. URL: <https://luatvietnam.vn/hinh-su/bo-luat-hinh-su-2015-101324-d1.html>; (ngày nộp đơn 12.05.2023).
8. The Uniform Code of Military Justice of the United States of America as of December 8. 2016 / Congress of the United States of America. United States. URL: <https://mcm.mil/#art-92> (Last accessed 12.05.2023).
9. Militärstrafgesetzbuch der Bundesrepublik Deutschland vom 4. Dezember 2022 / Bundestag der Bundesrepublik Deutschland. Bundesrepublik Deutschland.
10. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/stgb> (datum der Bewerbung 12.05.2023).